

УДК 338.432
© 2015

**Р.М. БЕЗУС,
А.В. БОЙКО,**

кандидати економічних наук

**ДІАГНОСТИКА
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОРГАНІЧНОГО
АГРОВИРОБНИЦТВА**

*Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет—
Київський національний торговельно-
економічний університет, Україна
E-mail: 9450457@ukr.net;
ecenergy@ukr.net*

Розглянуто види ресурсів, які є складовими ресурсного потенціалу підприємств з виробництва органічної продукції. Акцентовано увагу на таких специфічних ресурсах, як земельні, біологічні та природно-кліматичні, тобто притаманних передусім органічному агровиробництву. Наведено схему оцінки та запропоновано підхід до оцінки рівня ресурсного потенціалу підприємства з виробництва органічної продукції на основі складових показників фактичного рівня ресурсного потенціалу.

Ключові слова: ресурси, ресурсний потенціал, органічне агровиробництво, діагностика, стійкість, аграрний сектор, економіка України.

Постановка проблеми. Економічні реалії сьогодення зумовлюють необхідність розвитку теоретичних засад наукового осмислення суспільно-економічних процесів та адекватного методологічного їх пояснення з використанням оновленого аналітичного інструментарію. Один з найбільш поширених запитів суб'єктів господарювання до економічної науки нині полягає в розробці інструментарію діагностики їх виробничої діяльності та оптимізації потенціалу з урахуванням рівня їх розвитку, розвитку виробничих структур, а також у визначенні й обґрунтуванні нових технологій і прикладних інструментів виробництва. Перманентно важливим залишається питання ефективної реалізації наявного потенціалу органічного агровиробництва на українських підприємствах.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблем діагностики ресурсного потенціалу аграрного сектору присвячені роботи відомих учених-економістів, зокрема: В. Андрійчука, О. Бородіної, О. Бугуцького, В. Месель-Веселяка, І. Поповича, В. Россихи, П. Саблука, В. Трегобчука, М. Федорова,

В. Юзефовича. Особливості функціонування підприємств з виробництва органічної продукції обговорюються в публікаціях українських учених: В. Артиша, Н. Бородача, Т. Дударя, І. Кириленка, М. Кобця, В. Писаренка, О. Скидана, О. Ходаківської, О. Шубравської. Віддаючи належне теоретичним і прикладним розробкам українських і зарубіжних науковців, варто зазначити, що методологічні та методичні питання проведення діагностики ресурсного потенціалу органічного агровиробництва є недостатньо вивченими.

Метою нашого дослідження було розвиток наукових підходів до діагностування ресурсного потенціалу органічного виробництва в Україні з урахуванням рівня розвитку суб'єктів економічної діяльності та їх виробничих структур, а також визначення прикладного інструментарію для проведення відповідного аналізу та оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Запровадження органічного агровиробництва на противагу інтенсивним технологіям, що використовуються в сільському господарстві,

має декілька етапів і перший з них – це революційний етап. Саме завдячуючи цьому етапу прийшло усвідомлення переваг органічного агровиробництва [1, с. 26–27]. В економічній науці революційний етап забезпечує перехід економіки на новий рівень, який супроводжується вибором напряму розвитку, в результаті якого відбуваються різкі зміни: змінюються структура економічної системи, макроекономічні пропорції, а потім і механізм її функціонування у процесі адаптації суспільства до нової структури економіки.

Новітні наукові підходи до виробництва сільськогосподарської продукції передбачають динамічне впровадження нової техніки та відпрацювання сучасних технологій виробництва, наслідком впровадження яких має бути перехід на якісно нові основи управління процесами виробництва з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій і викликів глобалізації, з орієнтацією на локальні особливості й умови сільськогосподарського виробництва та розвиток соціально-економічних мереж.

Визначальною особливістю ресурсного потенціалу органічного агровиробництва, як і аграрної сфери загалом, є процес його формування, в якому розглядаються природно-кліматичні умови та основні фактори виробництва у сільському господарстві, а саме: кількість та якість земель сільськогосподарського призначення, стан матеріально-технічної бази, наявність кваліфікованих трудових ресурсів [2, с. 79]. Водночас формування ресурсного потенціалу органічного агровироб-

ництва неможливе без участі в процесах отримання органічної продукції біологічного потенціалу живих організмів та рослин (рис. 1).

Підкресимо, що ресурсний потенціал виступає не лише як сукупність ресурсів, а як величина, яка визначає ефект від спільного використання основних видів ресурсів суб'єкта господарювання [3, с. 177]. Виробничий потенціал органічного агровиробництва – це сукупність ресурсів, які забезпечують можливість отримання максимального економічного ефекту з урахуванням позитивного впливу на соціо-екологічну складову в певний момент часу. Саме наявність соціо-екологічної складової визначає особливість діагностики рівня виробничого потенціалу органічного агровиробництва.

Процес ресурсного забезпечення, а отже, і виробничий потенціал, органічного агровиробництва має свої особливості:

- результати діяльності підприємств з виробництва органічної продукції щільно корелюють з природно-кліматичними умовами. Тобто для отримання коректних висновків про такі результати поточні показники його діяльності порівнюють зі середніми показниками за останні 3–5 років;

- високий рівень сезонності виробництва, а значить, і використання техніки. Наприклад, сівалки використовуються 10–15, комбайни – 15–25 днів на рік. Те ж саме стосується й техніки для обробітку ґрунту;

- виробничий цикл у сільському господарстві тривалий, і більшість показників результатів діяльності розраховують лише

Рис. 1.
Структура ресурсного потенціалу підприємства з виробництва органічної продукції

наприкінці року. Прискорення виробничого циклу лімітовано біологічними процесами;

- на розвиток органічного агровиробництва, як і сільського господарства в цілому, впливають не лише економічні, але й хімічні, біологічні та фізичні закони, що значно ускладнює ступінь визначення впливу різних факторів та їх синергетичний вплив на результати господарської діяльності;

- основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля, природні особливості якої пов'язані з погодно-кліматичними умовами. За раціонального використання земельної ділянки її якості не лише не погіршуються, а навпаки, покращуються. Ця властивість основного засобу виробництва сільськогосподарської продукції особливо актуальна за органічного агровиробництва, оскільки дозволяє капіталізувати у ціні виробленої продукції витрати, понесені на відновлення земельної ділянки.

Головною вимогою до земельних ресурсів у цьому випадку є придатність ґрунтів для вирощування органічної продукції та сировини. Основним якісним параметром земельних ресурсів є рівень їх родючості. Сучасне сільськогосподарське виробництво характеризується невизначеністю у співвідношенні між сільськогосподарськими угіддями, незбалансованістю біохімічних речовин і енергії в агроландшафтах, недосконалістю протиерозійних систем охорони ґрунтів і моніторингу земельних ресурсів. Такий підхід призводить до щорічних втрат 600–700 тис. т гумусу та 100 кг/га і більше поживних речовин. Так, українські землі за останні 100 років втратили 25–30 % чорнозему та 20–30 % своєї родючості. Україна є безперечним лідером по сукупності антропогенних факторів впливу на стан екосистеми всіх рангів і рівнів.

З позиції виробництва органічної продукції головним чинником родючості є вміст гумусу в ґрунті, недостатній рівень якого у традиційному землеробстві можна компенсувати підвищенням внесенням мінеральних добрив. Водночас мінеральні добрива розглядаються як потенційне джерело важких металів, надмірна концентрація яких у ґрунті унеможливорює виробництво органічної

продукції. Іншою якісною характеристикою угідь, придатних для виробництва органічної продукції та сировини, є відсутність ізотопів цезію та стронцію. До якісних параметрів ґрунтів належать: вміст рухомого фосфору, калію, сірки та рухомих сполук; вміст азоту за нітрифікаційною здатністю та такого, що легко гідролізується; максимально можливий запас продуктивної вологи; реакція ґрунтового розчину (водно-сольовий обмін); рівень ущільнення; вміст легкорозчинних солей [4]. У цілому ж, при діагностиці потенціалу органічного агровиробництва конкурентною перевагою підприємств-виробників продукції рослинництва є наявність сільськогосподарських угідь відповідної якості.

Варто підкреслити і те, що органічне агровиробництво не лише здатне формувати поточні прибутки, але і забезпечувати ефект від технологій, які використовуються. Наразі є очевидним, що енергетичний шок, перед яким постала українська економіка, торкнеться більшості її галузей. За ступенем стійкості до цінового енергетичного шоку хімічна промисловість і підприємства та господарства індустріалізованого АПК займають відповідно перше та третє місця [1, с. 26–27]. У цих умовах постає питання виживання таких галузей не з позиції ціни, а з позиції можливостей. Попитом продукти харчування будуть користуватися завжди, а от виробничі можливості індустріалізованого АПК, що використовує інтенсивні технології, у тому числі й добрива, виробництво яких є енергозатратним, будуть зменшуватися. За таких лімітуючих факторів можуть успішно функціонувати суб'єкти господарювання, що застосовують неіндустріальні технології виробництва. Отже, виробничий потенціал аграрного сектору економіки буде прямо протилежним використанню складних штучно синтезованих добрив і засобів захисту рослин.

Наприклад, за перше півріччя 2014 року імпорт азотних добрив зменшився на 83 %, до 385,9 тис. тонн, порівняно з аналогічним періодом 2013 року, імпорт фосфорних добрив зріс з 0 до 725 тонн, калійних у 16 разів – до 32,8 тис. тонн. Обсяг імпорту складних добрив також зменшився на 22,8 %, до 439,7

тис. тонн. Частка імпорту аміачної селітри з Російської Федерації 2014 року може досягти 17 % від загальної пропозиції в Україні, але за рахунок введених санкцій очікується збільшення вартості російських добрив цієї групи приблизно на 20–22 % і національного товару даної групи в Україні ще на 10–15 %. У результаті зростання цін на добрива додаткові витрати аграріїв зростуть на 672,8–743,1 млн грн [5].

Традиційно українські агровиробники використовують як основне джерело органічних добрив поживно-кореневі рештки і гній. Досвід країн ЄС та окремих агровиробників України переконливо свідчить про ефективність використання й інших джерел, а саме: подрібнення і приорювання побічної продукції рослинництва (соломи, стебел кукурудзи, гички буряків тощо). Такий варіант внесення органічних добрив є ефективним і перспективним в Україні. Обумовлено це, по-перше, тим, що поживність зазначеної побічної продукції рослинництва, котра використовується переважно на корм худобі, дуже низька. До того ж високою є енерго- і трудомісткість заготівлі, приготування й використання таких кормів. По-друге, подрібнення і приорювання, наприклад, соломи озимої пшениці за врожайності 45 ц/га означає внесення 10–12 т/га гною; гички цукрових буряків – 18 т/га.

У процесі діагностики потенціалу органічного агровиробництва доцільно звернути увагу на можливості функціонування суб'єкта господарювання в перехідний період від традиційного до органічного земле-

користування. Головною проблемою цього часу є збитковість діяльності виробника, яка викликана зниженням урожайності культур через відмову від мінеральних добрив і пестицидів після багаторічного застосування інтенсивних технологій. Зазначимо, що економічно вигідно розпочинати таке виробництво на родючих, не забруднених залишками пестицидів ґрунтах.

Залежно від ступеня забрудненості земельних ресурсів, що інтенсивно використовуються, традиційно застосовують два підходи до переходу на виробництво органічної продукції (рис. 2). Вибір залежить від управлінських рішень агровиробництва у попередні періоди, тобто дотримання позитивного або принаймні бездефіцитного балансу поживних речовин, сівозмін і правил землеробства, ступеня використання засобів захисту рослин. Найбільш економічно доцільним за коштами і часом є варіант переходу до органічного землекористування на землях, які тривалий час не оброблялися. У результаті такого природного залуження агрохімічний стан земель стабілізується або покращується природним шляхом, без втручання людини. До того ж перехідний період у такому випадку може бути скорочений до двох років.

Практична реалізація другого варіанта запровадження органічного землекористування є менш поширеною, оскільки традиційним для українських аграріїв способом боротьби зі шкідниками є хімічний. Однак економічні реалії підштовхували сільськогосподарських виробників до придбання аналогів препаратів відомих виробників,

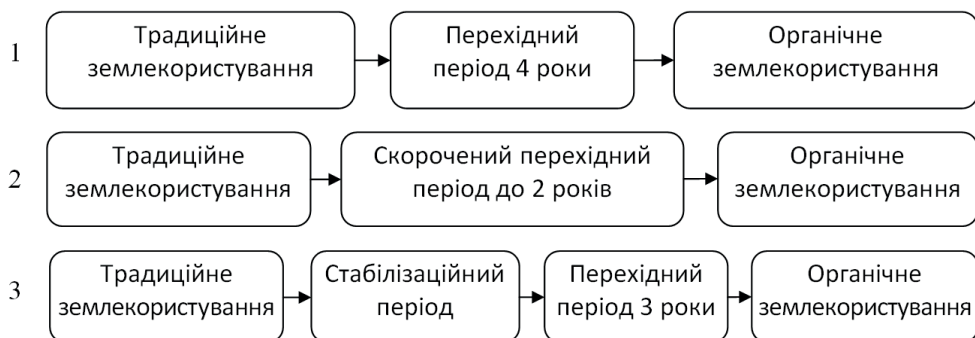

Рис. 2. Варіанти запровадження органічного землекористування [6, с. 130–135]

які мали недостатньо вивчені наслідки дії.

Саме з метою мінімізації збитків за 4-річного перехідного періоду доцільно впровадити ще один етап переходу до органічного землекористування – стабілізаційний. Стабілізаційний період – це час, необхідний для проведення комплексу агрохімічних і меліоративних заходів, спрямованих на ліквідацію негативних наслідків попереднього землекористування та покращення або стабілізацію якісного стану ґрунтів з метою зменшення економічних збитків через зниження врожайності культур під час перехідного періоду [6, с. 130–135]. Безперечно, такий етап не пришвидшує перехід до органічних технологій і сертифікації виробництва за органічними стандартами, проте є необхідним кроком до вирощування органічної сільськогосподарської продукції на землях, які постраждали від неконтрольованої безгосподарницької діяльності аграріїв, і мінімізує збитки агровиробника у перехідний період.

Оцінка ресурсного потенціалу підприємств з виробництва органічної продукції має відбуватися за такою схемою:

- формулювання мети і задач організації відповідного виробництва;
- постановка задач проведення аналізу ресурсного потенціалу;
- аналіз та оцінювання зовнішнього середовища для функціонування підприємства, а саме: постачальників, конкурентів, клієнтів;
- аналіз та оцінювання внутрішнього середовища підприємства;
- розробка поетапного плану аналізу використання ресурсного потенціалу підприємства;
- проведення аналізу та оцінювання елементів ресурсного потенціалу підприємства.

Для аналізу фактичного рівня використання ресурсного потенціалу підприємства з виробництва органічної продукції варто вирішити такі задачі:

- вибір комплексу показників для кожної категорії складових ресурсного потенціалу підприємства, які дозволяють найбільш повно відобразити їх поточний стан;
- визначення системи контролю показників;

- встановлення рекомендованих значень контрольних показників (максимальних і мінімально допустимих) для кожної категорії складових потенціалів.

Рівень ресурсного потенціалу органічного агровиробництва визначається як сума сукупного потенціалу структурних підрозділів суб'єкта господарювання, а також допоміжного виробництва; потенціалу біологічних і природних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні агровиробника; потенціалу менеджменту організації. Таким чином, із попереднім вибором фактичних початкових показників для оцінювання окремих складових інтегрального потенціалу підприємства визначення загального рівня його ресурсного потенціалу передбачає проведення розрахунків за такою формулою:

$RP = [LP + EP + TP + LdP + FinP + BP] + NatP$, де RP – рівень ресурсного потенціалу підприємства; LP – рівень потенціалу трудових ресурсів підприємства; EP , TP , LdP , $FinP$, BP – рівень потенціалу підприємства, відповідно технічного, технологічного, земельного, фінансового, біологічного; $NatP$ – природно-кліматичного потенціалу.

При дослідженні залежності врожайності зернових культур від різних факторів методом множинної лінійної регресії встановлено, що врожайність найбільше залежить від рівня родючості ґрунту, кількості опадів, тривалості вегетаційного періоду зі середньодобовою температурою повітря $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$, а вже потім від інших факторів [7]. Якісна оцінка природно-кліматичного ресурсу дозволяє виразити в натуральній формі стан кожного ресурсного елементу, але визначити їх інтегральне значення на основі системи природно-кліматичних показників неможливо, так як показники мають різні одиниці вимірювання і не додаються. Оцінений у натуральних одиницях природно-кліматичний ресурс має й інший недолік: порівняння показників на різних територіях здійсненне лише, якщо вони мають однакове значення мінімум по двох показниках. У реальних умовах господарювання це трапляється доволі рідко, а тому здійснення порівняльних характеристик часто стає неможливим.

З позиції такого підходу ефективність потенціалів визначається співвідношенням досягнутого і реально можливого рівня на даному етапі рівнем розвитку людських і фінансових ресурсів, техніки, технології та організації виробництва з урахуванням біологічних проце-

сів, що відбуваються як у ґрунті, так і на його поверхні. Визначаючи ефективність органічного агровиробництва як співвідношення рівня розвитку потенціалів і реально можливих їх рівнів, необхідно враховувати і рівень розвитку проміжних ланцюгів між ними.

Висновки

Саме зміна структури наявних виробничих ресурсів дозволяє підвищити ефективність діяльності підприємств з виробництва органічної продукції та в підсумку повною мірою реалізувати їх потенціал. Урахування характеристик стану основних економічних ресурсів у сільському господарстві України сприятиме таким змінам удосконалення бізнес-планування, як впровадження інновацій, підвищення мотивації учасників виробництва, зміна сортів сільськогосподарських культур і порід худоби.

Наведені наукові підходи до діагностування ресурсного потенціалу органічного виробництва в Україні передбачають етап-

ність оцінювання ресурсного потенціалу підприємств, обґрунтовану послідовність проведення аналізу фактичного рівня використання ресурсного потенціалу підприємства відповідно до визначених аналітичних задач. Виявлені в цьому дослідженні складові ресурсного потенціалу підприємств сфери органічного агровиробництва закладають необхідні наукові основи його діагностування.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою комплексу окремих показників для кожного з видів потенціалів підприємства з виробництва органічної продукції.

Бібліографія

1. Возняк Ю. Органічна революція: від ідеології "відродження" до стратегії освоєння життєвого простору України / Ю. Возняк // Агробізнес сьогодні. – 2006. – № 21. – С. 26–27.
2. Бунина А.Ю. Ресурсный потенциал в современных условиях хозяйствования предприятий АПК / А.Ю. Бунина // Вестник Воронежского государственного аграрного университета. – 2009. – № 2. – С. 79–85.
3. Комельчик С.Л. Анализ потенциала производственных ресурсов как составляющая анализа ресурсного потенциала организации / С.Л. Комельчик // Вестник Казанского технологического университета. – 2009. – № 3. – С. 177–182.
4. Порядок встановлення критеріїв якості земель, оцінки їх придатності для виробництва органічної продукції і сировини та визначення зон такого виробництва [Елек-

тронний ресурс]: Проект постанови КМУ / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/11070>.

Рецензент – доктор економічних наук,
професор Л.І. Катан